

Iz cikla: K m e t s k e.

IX.

Smrt najlepša v žitnem polju,
sredi ajde in pšenice,
pri metuljčkih in škrjančkih:
v žitnem polju umrl bi jaz...

Beli dan bi svečo držal,
sámo svetlo, zlato solnce;
veter bi mi križ naredil,
križ na čelo, usta, prsi,
sveti križ za pot u raj;
in čebele preko ajde
bi molitev šepetale
za ubogo dušo mojo,
a škrjančki bi spremili
s pesmijo jo v sveti raj...

Smrt najlepša v žitnem polju,
sredi ajde in pšenice,
pri metuljčkih in škrjančkih:
v žitnem polju umrl bi jaz.

O k t a v a.

Če srečal boš človeka, ki pozdravljaj
navdušeno te bo, ti stiskal róko
in dela tvoja strastno bo proslavljal,
povzdígal nad oblake te visoko —
a zraven poln ogorčenja zabavljaj,
da sadra zdaj prodaja se za moko:
klobuk pred njim poln spoštovanja snemi,
a v srcu svojem misli: »Vrag te vzel!«¹

Prepovedan vhod.

Tisti, ki trde, da se pri nas lahko pisatelj svobodno udejstvuje, so doživeli žalosten poraz. Naša vzgoja je vero v popolnost nekaterih oseb in naprav tako utrdila, da o teh stvareh ni diskusije več. Nad vrati se blesti napis: »Prepovedan vhod«. Vhod je prepovedan vsaki kritiki, opisovanju dejstev, sploh vsemu, kar je s pisateljevim peresom v tesni zvezi. No, pri nas ima pisatelj svobodo. O vsem, kar mu nudi življenje oblikovanja vrednega, sme razmišljati med štirimi stenami, sme celo napisati in brati šepetaje sam pri sebi. V javnost ne sme, seveda, četudi jo je spisal »katoliški umetnik«. S tem pa svoboda pisanja

¹ Oktava ali stanza, kitica 8 vrstic. Zanimiva je pri tej-le pesmici opazka spodaj, ki se glasi takó-le:

In če si res to storil, poštenjak,
si bil vseskozi onemu enak!

In kdo je pod opazko podpisan? Ivan Cankar. Kakó to? Tisti prijateljski krog je bil — toliko mi je znano — izročil Zbašnikove pesmi, ali pred 15. junijem 1918 ali pozneje, ne vem, Cankarju v presojo. Kako je sodil Cankar o njih, tudi ne vem; a življenjska modrost, izražena v zgornji oktavi, mu gotovo ni bila všeč. Vkljub tej opazki je pesmica dokaz, da je dijak Zbašnik o življenju samostojno razmišljal. Morda mu je bila pred očmi Horacijeva satira »Ibam forte via sacra«?

še vedno ni kršena, ampak kvečjemu svoboda priobčevanja. Tako se je zgodilo s povestjo iz samostanskega življenja v našem ženskem listu — ni smela iziti v nadaljevanju. Zdaj so duhovi mirni. S tem še ni končano. Jaz sem vesel. Opozorili so me nehote na stvari, ki nujno kričijo po izrazu. Ne gre mi za pisatelja, ne za povest, ampak za princip gre, ki je kot tak škodljiv in gnusen, do neba vpíjoč. Zdi se, da se pričinja neka sila zopet ovijati kot kača vedno ožje in pritiskati v sredino.

France Bevk.

Misli k »mislím«.

Dr. Pregelj je napisal v »Času« par misli, ki so silno razveseljive za tiste, ki so ponosni na močno politično stranko, na veliko tiskarno, na »Dom in Svet« in na katoliško umetnost. Kadar slišim imenovati to zadnje, me prevzame čuden občutek nedokončane diskusije. Ta predmet je zelo kočljiv in tako ranljiv, da bi bilo bolje molčati o njem. Za tistega pa, ki ga omenja ob vsaki priliki in povsodi, pa je nevarnost, da se s svojo teorijo ne blamira, ker se je praktično tako slabo obnesla. Beseda je širokoustno izgovorjena in poudarjena tako glasno, da nujno zahteva odgovora. Jaz sem bil v sebi prepričan, da sem katoličan, ki pišem in ki pišem v »Dom in Svet« zato, ker mi je v mnogih ozirih še vedno najbližji. Moje katoličanstvo pa ima z umetnostjo opraviti le toliko, kolikor n. pr. moje slovenstvo. Nekaj je, kar je v moji vzgoji in v mojem značaju in kar sem si priboril z notranjo bolestjo in trpljenjem: to že samo ob sebi vtisne pečat mojemu delu, brez izrečnega hotenja in glasnega poudarjanja gotovih namenov, takorekoč samo iz sebe in nezavestno. Namene imajo kritiki. O namenu umetnosti je težko povedati kaj ugotovljenega. Morda pa je umetnost resnično sama sebi namen. Brž ko je dosegel umetnik lepoto, je dosegel že resnico in dobroto; to troje se v umetnosti ne dá ločiti. Zato je vprašanje svetovnega nazora, kot ga mi pojmuje, v umetnosti brez odmeva. Ali moremo reči, da je bil Michelangelo katoliški umetnik? In vendar? ... Na eni strani stoje umetniki, ki grade svoja dela na etičnih načelih, dasi se prištevaajo različnim svetovnim naziranjem. Vsi brez razlike smo jih priznali, učimo se iz njih, kažipot so nam. Oni stoje nad svetovnim naziranjem v našem smislu in nam govorijo preko vsega; vesoljstvo njih duha objemlje naziranja posameznih družb in ljudi, kakor nebo svetove. Za človeka, ki še ni pogledal preko plotu svoje stranke, se zdi to težko in neumljivo, in vendar bo resnica, ker sicer ne bi mogel biti to, kar je. Ker pa živi umetnik v družbi, je jasno, da živi v njegovih delih delno tudi nje odsvit. Čim večji pa je umetnik, tem širje raste iz teh spon. Dà, s p o n, da ponovim še enkrat!

* * *

Prestavimo na katoličanstvo to, kar pravi Goethe o domoljubju: »Pesnik bo kot človek in državlján ljubil svojo domovino, toda njegova domovina, njegove pesniške sile so dobrota, resnica in lepota, ki niso navezane na nobeno deželo ali okraj in ki jih zgrabi in oblikuje, kjerkoli jih dobi. Podoben je orlu, ki plava s svobodnim pogledom nad pokrajino...«

* * *

Pri nas imamo stranke. Vsaka stranka ima svoj leposlovni list in vsak leposlovni list svoje sotrudnike. Kako ljudje pojmujejo to, kaže odlomek pisma: »Stranka V. L. S., ki ima v programu tudi versko misel, krščanstvo, pridobiva simpatije v Erceg-Bosni, v Slavoniji, v Medjimurju itd. Ali ne bi bilo lepo, ako bi »Dom in Svet« kot glasilo vseh tistih, ki »doživljajo in občutijo moč in ustvarjajočo silo vere«, prodiral povsod in dokazal, da toliko oklevetani in osovraženi slovenski »klerikalci« vendar niso sami mračnjaki, banavzi najnižje vrste, ampak uspešno tekmujejo v večnojasnem kraljestvu lepote z vsemi drugimi.« Dobro je! K temu morem pristaviti samo še eno piko.

Naši leposlovni listi imajo miljejnost — pravi dr. Pregelj, da prihajam k drugi točki. Ti miljejnosti so se pesniki več ali manj nekako prilagodili. Nekateri — žalibog! Vendar pa je primera o Ivanu Cankarju slaba zato, ker čisto gotovo ni resnična. Res je pisal na različne strani drugače. Treba pa je pomisliti, da se je to vršilo v zelo različnih dobah njegovega pisateljevanja. Kaj prinese lahko že eno samo leto! Ta pojav je pripisovati na rovaš njegovega razvoja, novih notranjih doživetij in poti k zrelosti; ta pojav nosi v sebi znak pravega umetnika, večno nemirnega in mladega. To je prišlo od znotraj na ven, on sam je vplival na miljejnost listov, prilagoditi se mu je moralo občinstvo, in ne on njemu. V »Zvonu« je parkrat menjal smer — torej v enem in istem listu. Ali se je tedaj prilagodil uredniku? Miljejnost lista more biti odvisna samo od njegovih sotrudnikov in se čisto gotovo menja, če že moremo govoriti o kakih miljejnosti revije, kjer sodeluje več umetnikov, če to niso epigoni. Vprašanje se razpreja na široko, in težko ga je rešiti z eno potezo.

Za ljudi, ki ne razumejo vsega tega in ki že vnaprej obsojajo vse, česar ne razumejo, je ekspresijonizem strahilo, ki razliva žolč in vzbuja ogorčenje. Vsaka beseda jih nemilo dirne, vsaka primera je gorostasna. Grozno jim je, ko slišijo barve zvižgati in je izmerjena dalja ne več s kilometri, ampak s hrepenenji. Vsak nezmisel, kaos najbolj nasprotujočih si učinkov, zgnetenih za silo v celoto od ljudi, ki se hočejo rešiti vsaj za hip in hlatajo po afektu, je ekspresijonizem. Kaj pa, če je to nekaj notranjega, zlat otrok bodočnosti, ki so ga krstili s tem čudnim imenom? Ali nista vsebina in izraz tako tesno združena med seboj, da se mora z vsako porojeno misljo roditi tudi nova oblika, ki jo nujno hoče vsebina? Ekspresijonizem je posebno izražanje novega doživetja v naših dušah, ki zahteva novih, sebi primernih izrazov in oblik. Kdor ni občutil teh novih doživetij, ne more razumeti umetnosti, ki jih oznanja; in s stališča, da $2 \times 2 = 5$ ni prav, je čisto pametno, da dotičnik tako umetnost že vnaprej odklanja. Samo molče naj bi storil to, da se ne bi blamiral pred — bodočnostjo.

Najzanimivejše pa je to: Papirja, ki bi se ločil v svetovne nazore, še nimamo, pesniška oblika pa se je že prebudila in snuje dve stranki. Prva stranka je tradicija oblike v »Zvonu«, druga pa je artistična, moderna v »Dom in Svetu«. Značilno pa je — prosim, to

so raziskovalci udejevali — da je »Zvonova« tradicija oblike bolj katoliška, ko artistika »Dominsvetovcev«. In vendar: »mi, ki vsaj nekako slutimo višino katoliške estetike, smo si oblekli obleko dneva, mode, besede kozmopolitičnega okusa, senzacije« in nismo ogrnili spodobne halje tistih, ki štejejo stopice in verze. Prešeren, ti si bil katoliški umetnik: Otokar Brezina, tvoj greh ti ne bo odpuščen! Mi pa se moramo iznebiti nekatoliške oblike in vseh »izmov«, zakaj »zdrave, močne katoliške umetnosti bo Slovencem treba«, ko da zavisi moč umetnosti od oblike in ne od velikih osebnosti, ki vsebujejo misel in obliko že v sebi in si je ne dajo predpisovati. To storé samo tisti, ki se vdajajo miljejnosti ter imajo poleg tega »namene«, ki jim pa ne morejo nadomestiti genijalnosti.

»Bogvari, da bi celo koketirali za pohvalo in priznanje komilitonov drugega svetovnega nazora«. Pisatelj tega stavka ni hotel žaliti, a je vendar-le žalil vse. Takih opominov in groženj smo vajeni iz političnega življenja. Odločno pa bi se protivil jaz in z menoj vsi, ki jim je umetnost na srcu in z njo ne koketirajo samo, proti zastrupljanju leposlovnega delovanja iz političnih nagibov in zoper presojevanje leposlovnih del po šabloni glasovnice. Če je kaj nemorala, je to nemorala, ki so jo povzročali vsakokrat ljudje, ki imajo »namene« in »nazore«. Velik, resničen umetnik mora biti nujno priznan kjerkoli in kadarkoli, brez koketiranja; vsaka na osebem prijateljstvu sloneča pohvala ali na osebem ali političnem sovraštvu zgrajena graja pa izgine ko dim. Stavek se glasi tako, ko da bi kdokoketiral, in meji na ponižujoče in žaljivo natolcevanje; poudarjeni bogvari nas spominja na smrtni greh.

France Bevk.

Jadransko morje in italijanski pesniki. Italijani se sklicujejo v svojem vsehlepšem imperializmu na svoje pesnike, češ: od nekdanj so italijanski pesniki trdili, da je vzhodna obal Jadranskega morja italijanska. Je li to res? Poglejmo v Danteja (u. 1321) in Ariosta (u. 1533)!

Ko Danteja v XXX. spevu Vic Beatrice, ravnokar stopivši z neba doli, ostro kara zaradi zablod življenja, je najprej kar trd od groze; ko pa začuje sočutno petje angelov, se v solzah raztaja. Takole sam pripoveduje (XXX 85—93):

v. 85 Kakor se sneg kopiči na žive veje
in zmrzne na Italije hrbtenici (t. j. na Apeninih),
če slovenska burja brije in ga strjuje —

(Si come neve tra le vive travi
per lo dosso d' Italia si congela,
soffiata e stretta dalli venti Schiavi —)

v. 88 potem pa se raztaja in razleze,
če le malo dahne vanj dežela, ki sence nima (t. j.
Afrika) itd.

Komentarji pristavljajo k verzu 87 in besedi schiavi čisto lakonično: di Schiavonia, po naše torej: burja se slovanske, slavske ali slovenske zemlje.

Po pravici pravi hrvatska »Omladina«, l. 1919, str. 213, odkoder smo posneli to dejstvo: »Italijanom je